The Department of Public Instruction, Bombay.

A GRAMMAR OF THE GUJARATI LANGUAGE.

BY

T. C. HOPE, Esq., C. S.
LATE EDUCATIONAL INSPECTOR, N. D.

TENTH EDITION.
35,000 Copies.

ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ.

ગુજરાત પ્રાંતના માજી એડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્તર

હોપ સાહેબે રચ્યું.

દશામી આવૃત્તિ—૩૫,૦૦૦ પ્રતો.

મુંબઈ,
ગવર્નમેન્ટ સન્ત્રલ બુકડીપો.

ઇ૦ સન ૧૮૮૨.

કીમત એક આનો.

BOMBAY:

PRINTED AT THE INDIAN PRINTING PRESS, GIRGAUM.

PREFACE.

A clear and simple Gujerati Grammar, such as Masters and Pupils could be expected to learn and understand, having long been a desideratum in Vernacular Schools, I in 1858 made this attempt to supply it, freely using whatever materials were within my reach, and more especially two manuscript Grammars written for me; the one by Mr. James Graham, late Head Master of the English School at Surat, and the other by Rao Saheb Bhogilal Pranvulubhdas and Azum Doorgaram Muncharam, the Deputy and Sub-Deputy Educational Inspectors in Kattiawar. Three editions succeeded the first, which were remarkable only for numerous ... typographical errors, attributable to my being obliged to entrust the correction of the proof-sheets to the Curator's Department in Bombay. The circulation having now exceeded a lakh and a quarter of copies, it has been thought best to obviate future errors by stereotyping the work, and I have at length the satisfaction of correcting the pre... I have abstained, after careful consideration, from any enlargement of the text, as it appears to me to have been fully proved by experience that it contains as much as is requisite for pupils in the ... cular Schools, and as they can learn in the period du... attend them. Additions such for instance as those derived from Sanskrit Grammar which some desire, would in most cases be an encouragement of pedantry at the expense of thoroughness. But there is no doubt that

a comprehensive grammatical treatise, embracing the history, idioms, dialects, and entire structure of the language, would be of great use to students at the University, and might be introduced into the Ahmedabad Training School and the "Candidate Classes" of High Schools. I trust that this want may some day be supplied by a native of Gujerat, possessed of that intimate acquaintance with the country and people, without which it were presumptuous and futile to attempt the task.

T. C. HOPE.

July, 1867.

સાંકળીઉં.

વ્યાકરણ ભણાવવાવિષે મેહેતાજીઓને સૂચના.

છોકરાંને વ્યાકરણ ભણાવવાનો આજલગણ ઘણે ઠેકાણે એવો ધારો ચાલ્યો આવ્યો છે, કે પેહેલાં તો ચોપડીમાં લખેલા નિયમ તેમને પાઠ કરાવવા; ત્યારપછી તે નિયમનો થોડો ઘણો અર્થ સમજાવી વાક્યોમાંથી નામ, સર્વનામ, વગેરે ઓળખતાં શીખવા છેલે વાક્યોનું વ્યાકરણ કરતાં શીખવવું. પણ એ ધારો છેક ખોટો છે, કેમકે જાણે પેહેલાં વ્યાકરણના નિયમ, ને પછી તેઉપરથી ભાષા રચેલી હોય, એપ્રમાણે પૃથક્કરણની રીતે અજાણ્યા નિયમ શીખવી તેના દાખલા આપવા, એ ખરી નિશાળપદ્ધતિથી ઊલટું છે; ને વળી એવા કઠણ નિયમ નાનાં છોકરાંથી ઘણું કરીને સમજાતા નથી, અને અર્થ સમજ્યાવગર પોપટની પેઠે પાઠ કરવામાં પોતાની વેળા નકામી કાઢે છે, તથા વ્યાકરણનો અભ્યાસ તેમને ઘણો અઘરો લાગીને ગમતો નથી તેથી તેઓ તેના ઊપર કાંઈ ચિત્ત ન રાખતાં સામાં કાયર થઈ જાય છે. ખરું જોતાં ભાષાઊપરથી વ્યાકરણ રચેલું છે, ને તેનેજ આધારે લે રહેલું છે માટે ભાષામાંનાં સાધારણ વાક્યો લઈને તેમાંથી સં ગીકરણપ્રકા ભેદ, નિયમ, વગેરે કાઢવા, એજ સારી અને ખરી રીત વળી વ્યાકરણ સમજવાને વિચારશક્તિ કા કળવાએલી જોઈએ, માટે બહુ નાનાં છોકરાંને તે શીખવવું નહીં. વંચકની ચોથી અથવા જવલે ત્રીજી ચોપડી ચાલતી હોય ત્યારે વ્યાકરણનો આરંભ કરવો.

વ્યાકરણ છોકરાંને મોઢેથી શીખવવું. તેને સારૂ અલાયદો વખત કાઢી ગાલેરીમાં તેવિશે કથિતપાઠ આપવા, ને સર્વ ન ી બાબતો પ્રથમ તેનાં દાખલ કરવી. પછી જો ગાલેરીમાં શીખેલા નિયમ ડો- ઊપરથી પાકા કરવાને છોકરાંને કહેવામાં આવે, અથવ વાન્નવાનો પાઠ ચાલતી વેળાએ છોક .નો અભ્યાસ જારી રેહેવાસારૂ તેમની શક્તિપ્ર- મા પદચ્છેદ* તેમની પાસે કરાવવામાં આવે, તો કાંઈ હરકત નથી.

શબ્દો જુદી જુદી જાતના છે તથા જુદે જા કારે ને કારણસર વપરાય છે એ વાત છોકરાંનાં મનમાં ઊતારવી, એ વ્યાકરણ શીખવ- વામાં પેહેલા પાયરી કહેવાય. એમ થવાને સારૂ છોકરાંને ગાલેરીમાં બેસાડી તેઓ દેખી શકે એવી વસ્તુનાં નામ તેમ ા પાસે કહેવડાવી પાટીઆપર લખવાં; પછી તે વસ્તુના કાંઈ ગુણ બતાવે એવા શબ્દ

* પદચ્છેદ એટલે "વ્યાકરણ કરવું."

કહેવડાવી લખવી; પછી તે વસ્તુથકી થાય એવી કાંઈ ક્રિયા, ને વ તે ક્રિયા કેવી રીતે થઈ, એવું દેખાડનારા શબ્દ એજ રીતે લખવા; જેમ, ઘોડો; સારો ઘોડો; સારો ઘોડો દોડે છે; સારો ઘોડો બહુ દોડે છે; તે (એટલે સારો ઘોડો) બહુ દોડે છે; વગેરે. પછી લખેલાં નામ, વિશેષણ, વગેરેને બદલે બીજાં, અને દેખાય નહીં એવાં, નામ કહેવડાવીને લખવાં. સર્વ જાતના શબ્દ જુદા જુદા તરત ઓળખે તથા વાંચવાના પાઠમાંથી કે બીજી કોઈ પણ જગોએથી હરેક કહેલી જાત ઝટ વારમાં કાઢી શકે, ત્યાંસુધી મેહેતાજીએ સદરહુપ્રમાણે શીખવતા રહેવું. એ રીતે જાત ઓળખતાં આવડ્યું ત્યારપછી એ જાતનાં કયાં નામ પાડ્યાં છે, એટલે તેઓ નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, વગેરે કહેવાય છે તે શીખવવું; પરંતુ સમજણ થયાવિના અમસ્તાં નામ શીખવવાં નહીં.

એટલું શીખ્યાપછી મેહેતાજીએ જાતિ, વચન, ને વિભક્તિ [illegible] ગુણ એજ રીતે વાક્યો છોકરાંપાસેથી રચાવીને તથા ફેર[illegible] ને સમજા-[illegible]વાં, તથા નામ સર્વનામનાં રૂપનો મહાવરો કરાવ[illegible], અને તેનો [illegible]ચ્છેદ રીતપ્રમાણે કરતાં શીખવવું; પછી ક્રિયાપદ [illegible] જુદા જુદા ભાગનો ઉપયો[illegible] [illegible] તેમનાં નામ ને પદચ્છેદ શીખવવાં. છેલે પેહેલા વર્ગને વાક્યવિચારનો અભ્યાસ કરાવવો, અને તેમાં લખેલા નિયમ લાગુ પડે એવાં ટુંકાં ટુંકાં વાક્યો તથા નિબંધ લખાવવા.

વાંચનારન[illegible] જાણ્યામાં એઉપરથી આવ્યું હશે કે વ્યાકરણ શીખ-વવાના આરંભ[illegible] માત્ર મોઢેથી સમજાવવું તથા છોકરાંપાસેથી વાક્યો કરા[illegible]વાં [illegible], પરંતુ જાતિ, વચન, વગેરેનું થોડું ઘણું જ્ઞાન થયા[illegible] જે વાત[illegible] [illegible]ાલેરીમાં પાઠ ચાલ્યો હોય તે ચોપડીઉપરથી પાકી કરવા આપી હોય તો હરકત નથી, અને તે વા[illegible] સંબંધી વાક્યો ઘેરથી લખી લાવવા[illegible] અથવા વર્ગમાં બેશી લખવાને છો[illegible]રાંને ક[illegible] તો ઘણું સારૂં. [illegible] કરતાં નિબંધ લખવાનો મહા[illegible]ારો છાકરા[illegible] ધીમે ધીમે થતો જશે, ત[illegible] એમની વિચારશ[illegible] પણ ખુલશે. વળી જો એવાં વા[illegible]ચોમાં [illegible]બ્દોની જોડણી [illegible] રાખ[illegible] મેહેતાજીના તરફથી તપાસવા[illegible] [illegible] વિ તો મોઢેથી લખાવા શુદ્ધ અશુદ્ધ તપાસવાનો જુદો પાઠ આપ[illegible]ામાં વેળા જાય છે તે ન જતાં બેઉ કામમાં લાગ-[illegible]જ સુધારો પડશે.

ગુજરાતી વ્યાકરણ.

૧. વ્યાકરણ એટલે શુદ્ધ બોલવાની તથા લખવાની વિદ્યા. ગુજરાતી વ્યાકરણના ચાર ભાગ છે, **અક્ષરવિચાર**, **શબ્દવિચાર**, **વાક્યવિચાર**, તથા **કવિતાવિચાર**, પણ આ પુસ્તકમાં પેહેલા ત્રણ ભાગનુંજ વર્ણન છે.

૨. **અક્ષરવિચાર** એટલે અક્ષર કેટલા છે તેનો તથા તેમના ભેદનો વિચાર.

૩. એક અથવા વધારે અક્ષર મળ્યાથી કાંઈ પણ અર્થ સમજાય તો તેને **શબ્દ** કહીએ. **શબ્દવિચાર** એટલે નામ, સર્વનામ, અને વિશેષણને વિભક્તિ લાગ્યાથી તથા ક્રિયાપદના રૂપાખ્યાપન* ઇત્યાદિ કરવાથી તેમનાં જે રૂપ થાય છે, તથા અવ્યય કેમ વપરાય છે, એ સઘળાનો વિચાર.

૪. એક કે વધારે શબ્દથી થએલા પૂરા વેણનો અર્થ અધૂરો રહે નહીં તો તેવા વેણને **વાક્ય** કહેવું. **વાક્યવિચાર** એટલે વાક્યમાં બરાબર રીતે શબ્દ ગોઠવવાની રીત.

ભાગ પેહેલો.

અક્ષરવિચાર.

૫. ગુજરાતી અક્ષરના પ્રકાર બે છે: **મૂળાક્ષર** અને **જોડાક્ષર**.

૬. **મૂળાક્ષરના** ભેદ બે છે: **સ્વર** અને **વ્યંજન**; તેમાં **સ્વર** ૧૨† અને વ્યંજન ૩૪.

---

* કોઈ ક્રિયાપદનાં રૂપ કહેવાં તેનું નામ રૂપાખ્યાપન.

† બીજાં ગુજરાતી વ્યાકરણમાં ઋ ૠ ઌ ૡ, એ ચાર સુદ્ધાં સ્વર સોળ ગણેલા છે.

૭.—સ્વરનું કોષ્ટક.

અ	ઉ	ઓ
આ	ઊ	ઔ
ઇ	એ	અં
ઈ	ઐ	અઃ

"અ" ઉપર જે મીડું તે અનુસ્વાર, અને "અ" આગળ જે બે મીડાં તે વિસર્ગ કહેવાય.

૮. એ સ્વરોમાં અ, ઇ, ઉ, એટલા હ્રસ્વ એટલે જે બોલવામાં ટુંકા છે, બાકીના બધા દીર્ઘ એટલે લાંબા છે.

૯.—વ્યંજનનું કોષ્ટક.

[illegible]	ચ	ટ	ત	પ	ય	ષ
ખ	છ	ઠ	થ	ફ	ર	સ
ગ	જ	ડ	દ	બ	લ	હ
ઘ	ઝ	ઢ	ધ	ભ	વ	ળ
ઙ	ઞ	ણ	ન	મ	શ	*

* "ક્ષ" તથા "જ્ઞ" એ બે અક્ષરને આજસુધી મૂળાક્ષરમાંગા ગણેલા છે; પણ ખરૂં જોતાં તે જોડાક્ષર છે.

બારાખડી.

૧૦. સ્વર જ્યારે છુટા હોય ત્યારે તેમનું રૂપ ઉપલા પેહેલા કોષ્ટકમાં લખ્યાપ્રમાણે થાય છે, પણ જ્યારે વ્યંજનમાં મળે છે ત્યારે તેમનો આકાર બદલાઇને નીચેના કોષ્ટકપ્રમાણે થાય છે.

"અ" ની નિશાની નથી.	ા કાનો	િ હ્રસ્વ અજ્જુ	ી દીર્ઘ અજ્જુ	ુ હ્રસ્વ વરડું	ૂ દીર્ઘ વરડું
ે એક માત્રા	ૈ બે માત્રા	ો કાનો માત્રા	ૌ કાનો બે માત્રા	ં અનુ-સ્વાર	ઃ વિસર્ગ

એનને વ્યંજનની સાથે જોડ્યાથી નીચેપ્રમાણે બારાખડી થાય છે.*

ક કા કિ કી કુ કૂ કે કૈ કો કૌ કં કઃ
ખ ખા ખિ ખી ખુ ખૂ ખે ખૈ ખો ખૌ ખં ખઃ
ઈત્યાદિ.

૧૧. એવી દરેક હારમાં બાર અક્ષર હોય છે, માટે એમાંની કોઈ પણ હારને ગુજરાતીમાં બારાખડી કહે છે, તથા તેને પદ પણ કહે છે.

જોડાક્ષર.

૧૨. જ્યારે બે અથવા વધારે વ્યંજન એકઠાં થાય છે, અને તેઓની વચે કોઇ સ્વર હોતો નથી, ત્યારે તેને જોડાક્ષર કહે છે. એ જોડાક્ષર લખવાની રીત એ છે કે પેહેલા વ્યંજનનો પેહેલો ભાગ બીજા આખા વ્યંજન અથવા તેના છેલ્લા ભાગની સાથે નીચે લખેલા કોષ્ટકપ્રમાણે જોડાય છે, પણ કેટલામાં તો અજેલા કોઈ પણ

* "ઋ" વગેરે ચાર સ્વર વ્યંજનસાં[થે મળ]યાથી જે અક્ષર થાય છે, જેમ કૃ, કॢ, તેને જોડાક્ષરમાં ગણવાની ચાલ પડેલી છે.

વ્યંજનનું રૂપ વર્તાતું નથી; જેમ "ક" ને "ષ" મળીને "ક્ષ", "જ" ને "ઞ" મળીને "જ્ઞ" થાય છે.

૧૩. જોડાક્ષરનું કોષ્ટક.

	ત	ન	મ	ય	ર	વ
ક	ક્ત	ક્ન	ક્મ	ક્ય	ક્ર	ક્વ
ત	ત્ત	ત્ન	ત્મ	ત્ય	ત્ર	ત્વ
પ	પ્ત	પ્ન	પ્મ	પ્ય	પ્ર	પ્વ
સ	સ્ત	સ્ન	સ્મ	સ્ય	સ્ર	સ્વ

ભાગ બીજો.

શબ્દવિચાર.

૧૪. ગુજરાતી ભાષામાં શબ્દના પાંચ મુખ્ય વર્ગ છે: **નામ**, **સર્વનામ**, **વિશેષણ**, **ક્રિયાપદ**, અને **અવ્યય**.

૧૫. **નામ** એટલે જે શબ્દવડે પ્રાણી, પદાર્થ, વગેરે ઓળખાય છે તે; જેમ, માણસ, ઘોડો, પાણી, પવન, મન, બળ, ભલાઈ; રતાશ, રાજકોટ, વિક્રમ, ખપ, દોડ, ઈત્યાદિ.

૧૬. જે શબ્દ નામને ઠેકાણે આવે છે તેને **સર્વનામ** જાણવો, જેમ, તેણે ચોપડી આપી. એ દાખલામાં ચોપડી આપનારને ઠેકાણે "તેણે" એ સર્વનામ લખ્યું છે.

૧૭. વિશેષણ બીજા શબ્દનો ગુણ, સંખ્યા, વગેરે દેખાડે છે; જેમ, લાલ, ભૂંડો. પાંચ, પાંચમો, લાંબો, રાતો, વગેરે.

૧૮ કરવું, ચાલવું, થવું, ભોગવવું, એ વગેરે મતલબના શબ્દ ક્રિયાપદ છે. ક્રિયાપદવડે વાતચીત, વર્ણન, તથા હુકમ કરવામાં આવે છે, તથા પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે.

૧૯. **અવ્યય** એટલે જે શબ્દના રૂપમાં કાંઈ વધઘટ ન થતાં પોતાને રૂપે હમેશાં રહે છે તે; જેમ, અને, તથા, કે, જો, પણ, પાસે, ઊપર, અરે, નીચે, હળવે, ધામું, વાહ, હા, ના, ઇત્યાદિ.*

૨૦. નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, અને ક્રિયાપદનાં ઘણાં રૂપને **જાતિ, વિભક્તિ** અને **વચન** હોય છે.

૨૧. જાતિ ત્રણ છે. **નરજાતિ, નારીજાતિ** અને **નાન્યતરજાતિ.**

૨૨. જે શબ્દ નરની પેઠે બોલાય છે, એટલે જેને કેવો લાગે છે, તે **નરજાતિ;** જેમ, દેવ, રાજા, હાથી, લાડુ, દોકડો, વગેરે.

૨૩. જે શબ્દ નારીની પેઠે બોલાય છે, એટલે જેને કેવી લાગે છે, તે **નારીજાતિ;** જેમ, વાત, બાધા, ચોપડી, જૂ, હરડે, જળો, વગેરે.

૨૪. જે શબ્દ નર અથવા નારીની પેઠે બોલાતો નથી, એટલે જેને કેવું લાગે છે, તે **નાન્યતરજાતિ;** જેમ, ગામ, મોતી, ગાડું, વગેરે.

૨૫. ઘણુંકરીને જે શબ્દને છેડે "ઓ" હોય છે તે **નરજાતિ,** અને જેને છેડે "ઇ" હોય છે તે **નારીજાતિ;** પણ જેને છેડે "ઉં" હોય છે તે **નાન્યતરજાતિ.**

૨૬. **વિભક્તિ** એટલે એક શબ્દનો બીજાસાથે ક્રિયા વગેરેનો સંબંધ દેખાડનારા પ્રત્યયસાથેના શબ્દનાં રૂપ †; જેમ, ઘરમાં, માણસને, ગામથી, વગેરે.

૨૭. **વિભક્તિઓ** સાત છે. **પેહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, સાતમી.**

---

*કેટલાએક અવ્યય નામને ઠેકાણે વપરાય છે ત્યારે તેમને કેટલીક વિભક્તિ લાગે છે; જેમ, ઊપરનો, ઊપરથી, ક્યારનો, વગેરે.

†પ્રત્યય એટલે એક કે વધારે અક્ષર જુદા હોય તો તેમાં કાંઈ અર્થ નહીં, પણ શબ્દને છેડે આવીને તેના અર્થમાં કે સંબંધમાં ફેર પાડે છે તે; જેમ, મનમાં, ડહાપણ, ખાઇને, એમાં "માં," "પણ," "ઇને," એ પ્રત્યય છે.

પેહેલીના એકવચનમાં પ્રત્યય લાગતો નથી; પણ બહુવચનમાં "ઓ" પ્રત્યય ઘણે ઠેકાણે લાગે છે.

બીજીનો પ્રત્યય **ને.**
ત્રીજીનો પ્રત્યય **એ.**
ચોથીનો પ્રત્યય **ને.**
પાંચમીના પ્રત્યય **થી, થકી.**
છઠીના પ્રત્યય **નો, ની, નું, ના** તથા **નાં.**
સાતમીનો પ્રત્યય **માં.**

એ સાત વિભક્તિઓ નીચેના દાખલામાં આણી છે

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
વાણોતર	શેઠને	જાતે	કહેવાને	પેઢીથી	સવારનો	બાગમાં ગયો છે.

૨૮. કોઈ વખત બે ત્રણ વિભક્તિના પ્રત્યય એક શબ્દને લાગે છે; જેમ, મારે, ઘરમાંથી, તેનાથી, તેમાંનાએ, વગેરે. એવી વિભક્તિઓ આવે છે ત્યારે એમ કહેવું કે, છઠીસાથે ત્રીજી, સાતમીસાથે પાંચમી, છઠીસાથે પાંચમી, સાતમી ને છઠીસાથે ત્રીજી.

૨૯. **વચન** બે છે, **એકવચન** અને **બહુવચન.**

૩૦. જે શબ્દમાં એકપણું હોય તે **એકવચન,** અને એક કરતાં વધારેપણું હોય તે **બહુવચન.**

નામ.

૩૧. નામના પ્રકાર બે છે:—

(૧)—વિભક્તિ અથવા બહુવચનના પ્રત્યય લગાડવાસારૂ જેમાં ફેરફાર થાય છે તે; જેમ, છોકરો, છોકરાથી, છોકરાઓ; એમાં "થી" વિભક્તિનો પ્રત્યય લગાડવાસારૂ "ઓ" નો "આ" થયો છે, તેમજ બહુવચનનો "ઓ*" પ્રત્યય લગાડવાસારૂ "ઓ" નો "આ" થયો છે.

(૨)—વિભક્તિ અથવા બહુવચનના પ્રત્યય લગાડવાસારૂ જેમાં ફેરફાર થતો નથી તે; જેમ, ગામ, ગામને, ગામો; રાજા, રાજાને, રાજાઓ.

---

* એ વિષે વધારે ખુલાસાને સારૂ પાના ૩૨ માંની ટીપ જોવી.

૩૨. જે નામને છેડે 'ઓ' અથવા 'ઉં' છતાં એક ઉચ્ચારે બોલાતાં નથી તેઓ પેહેલા પ્રકારનાં છે: એસિવાય બાકીનાં બધાં બીજા પ્રકારનાં છે.

પેહેલા પ્રકારનાં નામને વિભક્તિ અથવા બહુવચનના પ્રત્યય લગાડવાસારૂ તેમને છેડે "આ" થાય છે; જેમ, ઘોડો, ઘોડાઓ, ઘોડાને; ઇંડું, ઇંડાંને.

પેહેલા પ્રકારનાં જે નામને છેડે "ઉં" છે તેમનું બહુવચન કરવું હોય તો ઉપર લખ્યાપ્રમાણે "ઉં" નો "આ" કરીને તેના ઉપર અનુસ્વાર કરવો જોઇએ; જેમ, "ઇંડું" એનું બહુવચન "ઇંડા" ઉપર અનુસ્વાર આવીને "ઇંડાં" થાય છે.

પેહેલા પ્રકારનાં જે નામને છેડે "ઓ" છે તેમનું બહુવચન કરવું હોય તો ઉપર લખ્યાપ્રમાણે "ઓ" નો "આ" થાય છે, અથવા "ઓ" નો "આ" થઇને પછી "ઓ" લાગે છે; જેમ, "ઘોડો," એનું બહુવચન "ઘોડા" અથવા "ઘોડાઓ".

૩૩. બીજા પ્રકારનાં જે નામ નરજાતિ અથવા નાન્યતરજાતિ છે તેમનું બહુવચન બે રીતે થઇ શકે; જેમ માણસ, એનું બહુવચન માણસ અથવા માણસો, *પણ જે નામ નારીજાતિ છે તેમનું

---

* મુંબઇ વગેરે ઠેકાણે છપાએલી ઘણીએક ચોપડીઓમાં તથા એવી જગાના ઘણાખરા ભણેલા લોકોના બોલવામાં એવા નામને બહુવચનમાં "ઓ" જોડેલો હોય છે. અને વાજબી જોતાં વ્યાકરણના કાયદાપ્રમાણે એકવચન તથા બહુવચનનો ભેદ દેખાડવો જોઇએ. પણ ગુજરાતના લોકોની બોલીમાં નરજાતિ તથા નાન્યતરજાતિના શબ્દના બહુવચનમાં "ઓ" ઘણો ખરો આવતો નથી, વાસ્તે અહિઆં બંને રીત લખી છે. જો બધે ઠેકાણે "ઓ" બોલવાનું મંજૂર ન હોય તો વિશેષણ કે ક્રિયાપદઉપરથી બહુવચનનો ભેદ ન સમજાય ત્યાં બોલવામાં આવે તો સારૂં.

બહુવચન ઘણું કરીને "ઓ" લગાડ્યાથીજ થાય છે; જેમ, છોકરો, છોકરાઓ; વાત, વાતો.

પેહેલા પ્રકારનાં નામનાં રૂપ.

૩૪—"ઓ" છેડાનો દાખલો.

એકવચન.	બહુવચન.
૧ છોકરો.	છોકરા, છોકરાઓ.
૨ છોકરાને.	છોકરાને, છોકરાઓને.
૩ છોકરાએ, છોકરે.	છોકરાએ, છોકરાઓએ.
૪ છોકરાને માટે, સારૂ.	છોકરાને માટે, સારૂ; છોકરાઓને માટે, સારૂ.
૫ છોકરાથી, થકી.	છોકરાથી, થકી; છોકરાઓથી, થકી.
૬ છોકરાનો, ની, નું, ના, નાં.	છોકરાનો, ની, નું, ના, નાં; છોકરાઓનો, વગેરે.
૭ છોકરામાં.	છોકરામાં, છોકરાઓમાં.

એ ઉપલા દાખલામાં અને બીજે ઠેકાણે જ્યાં ૧, ૨, ૩, ૪, વગેરે આંકડા લખેલા છે, ત્યાં પેહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, વગેરે વિભક્તિઓ જાણવી.

૩૫.—"ઉં" છેડાનો દાખલો.

એકવચન.	બહુવચન.
૧ ઇંડું.	ઇંડાં.
૨ ઇંડાને.	ઇંડાંને.
૩ ઇંડાએ, ઇંડે.	ઇંડાંએ.
૪ ઇંડાને માટે, સારૂ.	ઇંડાંને માટે, સારૂ.
૫ ઇંડાથી, થકી.	ઇંડાંથી. થકી.
૬ ઇંડાનો, ની, નું, ના, નાં.	ઇંડાંનો, ની, નું, ના, નાં.
૭ ઇંડામાં.	ઇંડાંમાં.

૩૬.—બીજા પ્રકારનાં નામનાં રૂપ.

એકવચન.	બહુવચન.
૧ નામ.	નામ, નામો.
૨ નામને.	નામને, નામોને.
૩ નામે.	નામે, નામોએ.
૪ નામને માટે, સારૂ.	નામને કે નામોને માટે, સારૂ.
૫ નામથી, થકી.	નામથી કે નામોથી, થકી.
૬ નામનો, ની, નું, ના, નાં.	નામનો કે નામોનો, ની, નું, ના, નાં.
૭ નામમાં.	નામમાં, નામોમાં.

૩૭. — "ઈ" છેડાનો દાખલો.

એકવચન.	બહુવચન.
૧ ચોપડી.	ચોપડીઓ.
૨ ચોપડીને.	ચોપડીઓને.
૩ ચોપડીએ.	ચોપડીઓએ.
૪ ચોપડીને માટે, સારૂ.	ચોપડીઓને માટે, સારૂ.
૫ ચોપડીથી, થકી.	ચોપડીઓથી, થકી.
૬ ચોપડીનો, ની, નું, ના, નાં.	ચોપડીઓનો, ની, નું, ના, નાં.
૭ ચોપડીમાં.	ચોપડીઓમાં.

૩૮. કેટલાંએક નામ એકવચનમાંજ રહે છે; જેમ, ઘી, ખાંડ, ગોળ, શાકર, પાણી, માટી, દેવતા, ભોંય, કપાસ, જીરૂં, હીંગ, મેથી, ખડ, ઘાસ, સુરત, ઈત્યાદિ.

૩૯. કેટલાં એક નામ બહુવચનમાંજ રહે છે; જેમ, ઘઉં, મગ, અડદ, તલ, મરી, ઈત્યાદિ.

સર્વનામ.

૪૦. સાત શબ્દને સર્વનામમાં ગણ્યા છે; હું, તું, તે, આપણ, આપ, પોતે, અને કોણ.

સર્વનામનાં રૂપ.

૪૧.—પેહેલો પુરૂષ "હું"

નર, નારી, તથા નાન્યતરજાતિ.

	એકવચન.	બહુવચન.
૧	હું.	અમે.*
૨	મને.	અમને.
૩	મેં.	અમે.
૪	મારે માટે, સારૂ.	અમારે માટે, સારૂ.
૫	મારાથી, થકી; મજથી; હુંથી.	અમારાથી, થકી; અમથી.
૬	મારો, રી, રૂં, રા, રાં.	અમારો, રી, રૂં, રા, રાં.
૭	મારામાં.	અમારામાં, અમમાં.

બીજે રૂપે બહુવચન.

"આપણ"

પેહેલી.	આપણે, આપણ.
બીજી.	આપણને.
ત્રીજી.	આપણે
ચોથી.	આપણે માટે, સારૂ.
પાંચમી.	આપણાથી, થકી.
છઠી.	આપણો, ણી, ણું, ણા, ણાં.
સાતમી.	આપણામાં.

એક માણસ બીજા માણસની સાથે વાત કરતો હોય, અને તે વાતમાં તે સામા માણસને શામેલ ગણતો નહોય, પણ તે બીજાને પોતાની સાથે શામેલ કરે, ત્યારે "અમે" વાપરે છે, પણ જ્યારે તે સામા માણસને શામેલ ગણતો હોય ત્યારે "આપણે" વાપરે છે.

*સુરત મુંબઈના લોકો "અમે" ને ઠેકાણે "હમે" વાપરે છે. એ દસ્તૂર મુસલમાનની બોલીપરથી નીકળેલો જણાય છે.

૪૨.—બીજો પુરૂષ "તું."

નર, નારી, તથા નાન્યતરજાતિ.

એકવચન.	બહુવચન.
૧ તું.	તમે.
૨ તને.	તમને.
૩ તેં.	તમે.
૪ તારે માટે, સારૂ.	તમારે માટે, સારૂ.
૫ તારાથી, તુંથી; તજથી, થકી.	તમારાથી; તમથી, થકી.
૬ તારો, રી, રૂં, રા, રાં.	તમારો, રી, રૂં, રા, રાં.
૭ તારામાં.	તમારામાં, તમમાં.

બીજે રૂપે બહુવચન.

"આપ"

પેહેલી.	આપ.
બીજી.	આપને.
ત્રીજી.	આપે.
ચોથી.	આપને માટે, સારૂ.
પાંચમી.	આપથી, થકી.
છઠ્ઠી.	આપનો, ની, નું, ના, નાં.
સાતમી.	આપમાં.

મોટા માણસની સાથે વાત કરતી વખતે તેમને માન આપવામાટે "તમે" ને ઠેકાણે "આપ" બોલાય છે.

૪૩.—ત્રીજો પુરૂષ "તે."

નર, નારી, તથા નાન્યતરજાતિ.

એકવચન.	બહુવચન.
૧ તે	તેઓ, તે.
૨ તેને	તેઓને, તેમને.
૩ તેણે	તેઓએ, તેમણે.

૪	તેને માટે, સારૂ.	તેઓને માટે, સારૂ; તેમને માટે, સારૂ.
૫	તેથી, થકી.	તેઓથી, થકી.
૬	તેનો, ની, નું, ના, નાં.	તેમનો, ની, નું, ના, નાં. તેઓનો, ની, નું, ના, નાં.
૭	તેમાં.	તેઓમાં, તેમનામાં.

૪૪. "પોતે" તથા "પોતપોતે," એ શબ્દો પુરૂષ સર્વનામની સાથે કોઈ વાર વપરાય છે.

"પોતે" નાં રૂપ.

પેહેલો, બીજો, તથા ત્રીજો પુરૂષ.

એકવચન તથા બહુવચન.

નર, નારી, તથા નાન્યતરજાતિ.

પેહેલી.	પોતે
બીજી.	પોતાને.
ત્રીજી.	પોતે.
ચોથી.	પોતાને માટે, સારૂ.
પાંચમી.	પોતાથી, થકી.
છઠ્ઠી.	પોતાનો, ની, નું, ના, નાં.
સાતમી.	પોતામાં.

૪૫.—"કોણ" નાં રૂપ.

પેહેલી.	કોણ.
બીજી.	કોને. કેને.
ત્રીજી.	કોણે, કેણે.
ચોથી.	કોને માટે, સારૂ; કેને માટે, સારૂ.
પાંચમી.	કોનાથી, થકી; કેનાથી, થકી.
છઠ્ઠી.	કોનો, ની, નું, ના, નાં; કેનો, ની, નું, ના, નાં.
સાતમી.	કોનામાં, કેનામાં, કેમાં.

આ, એ, પેલો, તે, ઓલ્યો, ફલાણો, શું, કયો, જે, ઇત્યાદિ શબ્દો આજસુધી સર્વનામોમાં ગણાતા હતા, પણ આ વ્યાકરણમાં તેમને વિશેષણમાં ગણ્યા છે.

વિશેષણ.

૪૬. જે શબ્દનો ગુણ, સંખ્યા, વગેરે વિશેષણથી જણાય છે તે શબ્દને **વિશેષ્ય** કહે છે; જેમ, રાતો ઘોડો. એમાં "રાતો" એ વિશેષણ, અને "ઘોડો" એ વિશેષ્ય છે.

૪૭. ગુજરાતી ભાષામાં નામ વગેરે હરેક જાતના શબ્દના ગુણ વિશેષણ બતાવે છે; જેમ, રાતો ઘોડો, મેલો તે, ઘણો સારો, ધીમો ચાલ, થોડું રહીને.

૪૮. વિશેષણ બે પ્રકારનાં છે:—

(૧) જેને છેડે જાતિ દેખાડનાર "ઓ," "ઈ," "ઉં," હોય છે તે; જેમ, રાતો. રાતી, રાતું.

(૨) જે ત્રણે જાતિમાં સરખાં છે તે; જેમ, લાલ, સફેદ.

૪૯. વિશેષણ જ્યારે વિશેષ્યવિના એકલું આવે છે ત્યારે નામ પ્રમાણે સર્વ વિભક્તિઓ તેને લાગે છે; જેમ, રાતો, રાતાને, રાતાએ ઇત્યાદિ.

૫૦. જ્યારે વિશેષણસાથે વિશેષ્ય હોય ત્યારે વિભક્તિઓના છુટા પ્રત્યય વિશેષણને લાગતા નથી, પણ ઊપર લખેલા પેહેલા પ્રકારનાં વિશેષણના છેડાની જાતિ તેના વિશેષ્યની જાતિપ્રમાણે થાય છે, અને વિભક્તિ પ્રમાણે "આ" અથવા "એ" અથવા "ઈ" થાય છે; જેમ, રાતો ઘોડો; રાતા ઘોડાને; રાતે ઘોડે; સારા છોકરીને; ઘણા લાલ ઘોડાને; ઘણે લાલ ઘોડે; વગેરે.

૫૧. જ્યારે કોઈ વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ બતાવે છે ત્યારે તે વિશેષણ ક્રિયાપદના ક્રિયાનાથની * જાતે વચનમાં આવે છે. ને પેહેલી વિભક્તિમાં રહે છે; જેમ, રાજા ધીમો હીંડે છે; ગાડી ઘણી દોડી.

---

* ક્રિયાપદની જાતિ, વચન, કે પુરૂષ. જેની પ્રમાણે બદલાય છે તેનું નામ ક્રિયાનાથ પાડ્યું છે; જેમ. છોકરો ચોપડી વાંચતો. એ વાકયમાં "વાંચતો" એ ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ "છોકરો" છે. વળી છોકરે પાટી લખી, એ વાકયમાં "લખી" એ ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ "પાટી" છે.

૫૨. વત્તા ઓછા ગુણનો મુકાબલો નામની સાથે "કરતાં" અથવા "થી" મેળવ્યાથી થાય છે; જેમ, માણસ પશુકરતાં બુદ્ધિમાન છે; આ ઘર પેલા ઘરથી સારૂં છે.

ક્રિયાપદ.

૫૩. જે મૂળઊપરથી ક્રિયાપદનાં જુદાં જુદાં રૂપ થાય છે તે મૂળનું નામ **ધાતુ** પાડ્યું છે; જેમ, આપે છે, આપતો, આપવું, અપાયું, અપાશે, એ સર્વનો ધાતુ 'આપ,' અને લખાવે છે, લખાવશે, લખાવાશે, એનો ધાતુ 'લખાવ.'

૫૪. ક્રિયાપદના અર્થપ્રમાણે તેમના ધાતુના પ્રકાર બે છે.*

(૧) **સકર્મક**, એટલે જેના કર્ત્તાની ક્રિયા બીજા માણસ અથવા વસ્તુઊપર લાગુ પડે છે તે; જેમ, લખ, બોલાવ, વેચ, બેસાડ, ફેરવ.

(૨) **અકર્મક**, એટલે જેના કર્ત્તાની ક્રિયા કર્ત્તામાંજ રહીને બીજાઊપર લાગુ પડતી નથી; જેમ, જા, બેસ, પડ, સંતા, દોડ.

૫૫. ધાતુઊપર પ્રત્યય આવીને કેટલાક શબ્દ થાય છે તેમનું નામ **કૃદંત** પાડેલું છે; તેમાંના ઘણા ખરા પોતાના અર્થપ્રમાણે નામ, વિશેષણ, અથવા ક્રિયાપદને ઠેકાણે વપરાય છે, અને તેમને જાતિ વચન લાગે છે; જેમ, કરવો, કર્યો, કરતો, કરેલો, કરનાર, કર્યા, કરતા, ઈત્યાદિ.

પણ કેટલાક કૃદંત એવી રીતે ન ફરતાં અવ્યયરૂપે રહે છે; જેમ, કરી, કરીને, કરતાં, કરત.

જાતિ વચન જેને લાગે છે એવા કૃદંતનાં વિભક્તિરૂપ પેહેલા

---

*બાળકને જાણવાસારૂ હાલ આ બે પ્રકાર બસ છે; પણ એ બેના પેટામાં બીજા ઘણા ભેદ છે: કેટલાએક ધાતુ **પ્રયોજક** હોય છે; જેમ, જમાડ, છપાવ;— કેટલા એક **ભાવવાચ્ય** હોય છે; જેમ, દુઃખ, ગમ, જોઈએ;— કેટલા એક **અનુકરણવાચક** હોય છે; જેમ, ગડગડ, બડબડ, ભડભડ.

પ્રકારનાં નામપ્રમાણે થાય છે, પણ વિભક્તિઓમાંના "ને" પ્રત્યયનો લોપ પણ થાય છે; જેમ, કરવાને, કરવા.

૫૬. કેટલાંએક ક્રિયાપદ બીજાં ક્રિયાપદની જોડે આવીને પેહેલાંના અર્થમાં કાંઈ વધારે બતાવે છે માટે તેમને **સહાયકારક ક્રિયાપદ** કહે છે. એવાં સહાયકારક ક્રિયાપદના અર્થમાં કાંઈક ફેરૂ પડે છે ને કાંઈક નથી પડતો. અને પોતે જે ક્રિયાપદની જોડે આવે છે તેનો કૃદંત વપરાય છે, જેમ, લખવા માંડ્યું, બેઠો છે, બેસતો હતો, બેશી જા, લખી ચૂક્યો, મારચો ગયો, જતો રહ્યો હશે, વગેરે. એવી રીતે ક્રિયાપદ આવે ત્યારે એક એક જુદું લઈને તેનો પદચ્છેદ કરવો.

૫૭. ક્રિયાપદને ભેદ, કાળ, પુરૂષ, જાતિ, અને વચન હોય છે.

૫૮. ભેદ બે છે, **મૂળભેદ** અને **શક્યભેદ**; જેમ, લખે છે, વાંચશે, ખાધું, એ મૂળભેદ; અને લખાય, વંચાશે, ખવાયું, એ શક્યભેદ.

૫૯. છે, હતું, અથવા થશે, એવું નક્કી બતાવે છે તે મૂળભેદ જાણવો.

૬૦. થઈ શકે, થઈ શક્યું, અથવા થઈ શકશે, એવું જે બતાવે છે, અથવા જે કર્મણિવાચ્ય છે, તે **શક્યભેદ** જાણવો.

૬૧. મુખ્ય કાળ ત્રણ છે, **વર્તમાનકાળ**, **ભૂતકાળ**, અને **ભવિષ્યકાળ**.

ચાલતી જે વેળા તે વર્ત્તમાનકાળ, ગઈ જે વેળા તે ભૂતકાળ, અને આવતી જે વેળા તે ભવિષ્યકાળ.

૬૨. વર્ત્તમાનકાળ ત્રણ પ્રકારના છે, **વર્ત્તમાન**, **અનિયમિતવર્ત્તમાન**, અને **વિધિવર્ત્તમાન**; જેમ, લખું છું, લખું, લખવું.

૬૩. ભૂતકાળ ત્રણ પ્રકારના છે, **ભૂત**, **અનિયમિતભૂત**, અને **સંકેતભૂત**; જેમ, લખ્યું, લખતો, લખત.

૬૪. ભવિષ્યકાળ; જેમ, હું લખીશ.

૬૫. **વચન** બે છે, **એકવચન** ને **બહુવચન**.

૬૬. દરેક વચનમાં **પુરૂષ** ત્રણ છે, **પેહેલો**, **બીજો**, અને **ત્રીજો**; જેમ, હું છું; તમે છો; તે ગયા.

સહાયકારક ક્રિયાપદ.

૬૭. કેટલાંએક સહાયકારક ક્રિયાપદ ઘણું કરીને બધાં ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાપનમાં વપરાય છે, માટે અહીં સકર્મક અને અકર્મક ક્રિયાપદના પેહેલાં તે લખેલાં છે. તેમાંનાં કેટલાંએક અધુરાં છે, એટલે તેમનું બધા કાળમાં રૂપાખ્યાપન થતું નથી.

૬૮.—"છ" ધાતુનું રૂપાખ્યાપન.

કૃદંત. { છતો, છતી, છતું. છતાં.

વર્ત્તમાનકાળ.*

	એકવચન.	બહુવચન.
પેહેલો પુરૂષ.	હું છું.	અમે છીએ, છેયે.
બીજો પુરૂષ.	તું છે.	તમે છો.
ત્રીજો પુરૂષ.	તે છે.	તેઓ છે.

એ ક્રિયાપદનાં બીજાં રૂપ થતાં નથી.

૬૯.—"હો" ધાતુનું રૂપાખ્યાપન.

કૃદંત. { હવો, હોવી, હોવું; હોનારો, હોનાર; હોઇને, હોતાં.

વર્ત્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	હું હોઊં છું.	અમે હોઇએ છીએ.
બી૦ પુ૦	તું હોય છે.	તમે હો છો.
ત્રી૦ પુ૦	તે હોય છે.	તેઓ હોય છે.

અનિયમિતવર્ત્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	હું હોઊં.	અમે હોઇએ.
બી૦ પુ૦	તું હોય, હો.	તમે હો.
ત્રી૦ પુ૦	તે હોય.	તેઓ હોય.

*. એ કાળનું અકરણ રૂપ "નથી" થાય છે.

વિધિવર્ત્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
નરજાતિ.	હોવો.	હોવા.
નારીજાતિ.	હોવી.	હોવી, હોવીઓ.*
નાન્યતરજાતિ.	હોવું.	હોવાં.

ભૂતકાળ.

નરજાતિ.	હતો, હવો.	હતા, હવા.
નારીજાતિ.	હતી, હવી.	હતી, હવી.
નાન્યતરજાતિ.	હતું, હવું.	હતાં, હવાં.

અનિયમિતભૂતકાળ નથી.

સંકેતભૂતકાળ.

પે૰ પુ૰	હોત, હત.	હોત, હત.
બી૰ પુ૰	હોત, હત.	હોત, હત.
ત્રી૰ પુ૰	હોત, હત.	હોત, હત.

ભવિષ્યકાળ.

પે૰ પુ૰	હું હઇશ, હોઇશ.	અમે હઇશું, હોઇશું.
બી૰ પુ૰	તું હશે, હોશે, હઇશ, હોઇશ, હોજે.	તમે હશો, હોશે, હોજો.
ત્રી૰ પુ૰	તે હશે, હોશે, હોજો.	તેઓ હશે, હોશે, હોજો.

સકર્મક ક્રિયાપદ.

૭૰.—"લખ" ધાતુનું રૂપાખ્યાપન.

મૂળભેદ.

કૃદંત.

લખવો, લખવી, લખવું.	લખતો, લખતી, લખતું.
લખ્યો, લખી, લખ્યું.	લખેલો, લખેલી, લખેલું.
લખનાર, લખનારો, લખવાનો.	લખેલ.

---

* નારીજાતિના બહુવચનમાં ક્રિયાપદનું બીજું ઓકારાંત રૂપ થાય છે, જેમ હતીઓ, ગઇઓ, પણ તે બોલવામાં થોડું આવે છે માટે બધે ઠેકાણે લખ્યું નથી.

લખ્યાં, લખીને, લખતાં.

વર્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	હું લખું છું.	અમે લખીએ છીએ.
બી૦ પુ૦	તું લખે છે.	તમે લખો છો.
ત્રી૦ પુ૦	તે લખે છે.	તેઓ લખે છે.

અનિયમિતવર્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	હું લખું.	અમે લખીએ.
બી૦ પુ૦	તું લખે, લખ.	તમે લખો.
ત્રી૦ પુ૦	તે લખે.	તેઓ લખે.

વિધિવર્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
નરજાતિ.	લખવો.	લખવા.
નારીજાતિ.	લખવી.	લખવી.
નાન્યતરજાતિ.	લખવું.	લખવાં.

ભૂતકાળ.

નરજાતિ.	લખ્યો.	લખ્યા.
નારીજાતિ.	લખી.	લખી.
નાન્યતરજાતિ.	લખ્યું.	લખ્યાં.

અનિયમિતભૂતકાળ.

નરજાતિ.	લખતો.	લખતા.
નારીજાતિ.	લખતી.	લખતી.
નાન્યતરજાતિ.	લખતું.	લખતાં.

સંકેતભૂતકાળ.

પે૦ પુ૦	લખત.	લખત.
બી૦ પુ૦	લખત.	લખત.
ત્રી૦ પુ૦	લખત.	લખત.

ભવિષ્યકાળ.

પે૦ પુ૦	હું લખીશ.	અમે લખીશું, લખશું.
બી૦ પુ૦	તું લખીશ, લખશે, લખજે.	તમે લખશો, લખજો.
ત્રી૦ પુ૦	તે લખશે.	તેઓ લખશે.

શક્યભેદ.

કૃદંત*

લખાવો, લખાવી, લખાવું.	લખાતો, લખાતી, લખાતું.
લખાયો, લખાઈ, લખાયું, લખાણું.	લખાએલો, લખાએલી, લખાએલું, લખાએલ.
લખાનાર, લખાનારો, લખાવાનો.	

લખાઈ, લખાઈને, લખાતાં.

વર્ત્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	હું લખાઉં છું.	અમે લખાઈએ છીએ, છિયે.
બી૦ પુ૦	તું લખાય છે.	તમે લખાઓ છો.
ત્રી૦ પુ૦	તે લખાય છે.	તેઓ લખાય છે.

અનિયમિતવર્ત્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	હું લખાઉં.	અમે લખાઈએ.
બી૦ પુ૦	તું લખાય.	તમે લખાઓ.
ત્રી૦ પુ૦	તે લખાય.	તેઓ લખાય.

વિધિવર્ત્તમાનકાળ.

નરજાતિ.	લખાવો.	લખાવા.
નારીજાતિ.	લખાવી.	લખાવી.
નાન્યતરજાતિ.	લખાવું.	લખાવાં.

ભૂતકાળ.

નરજાતિ.	લખાયો, લખાણો.	લખાયા, લખાણા.
નારીજાતિ.	લખાઈ, લખાણી.	લખાઈ, લખાણી.
નાન્યતરજાતિ.	લખાયું, લખાણું.	લખાયાં, લખાણાં.

અનિયમિતભૂતકાળ.

નરજાતિ.	લખાતો.	લખાતા.
નારીજાતિ.	લખાતી.	લખાતી.
નાન્યતરજાતિ.	લખાતું.	લખાતાં.

*એમાંનાં કેટલાંએક રૂપ બોલવામાં ઓછાં આવતાં નથી.

સંકેતભૂતકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	લખાત.	લખાત.
બી૦ પુ૦	લખાત.	લખાત.
ત્રી૦ પુ૦	લખાત.	લખાત.

ભવિષ્યકાળ.

પે૦ પુ૦	હું લખાઇશ.	અમે લખાઇશું.
બી૦ પુ૦	તું લખાઇશ, લખાજે.	તમે લખાશો, લખાજો.
ત્રી૦ પુ૦	તે લખાશે.	તેઓ લખાશે.

૭૧. અકર્મકક્રિયાપદ.

"આવ" ધાતુનું રૂપાખ્યાપન.

મૂળભેદ.

આવવો, આવવી, આવવું.
આવ્યો, આવી, આવ્યું.
આવનાર, આવનારો,
આવવાનો.

આવતો, આવતી, આવતું,
આવેલો આવેલા, આવેલું,
આવેલ.

આવી, આવીને, આવતાં.

વર્તમાનકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	હું આવું છું.	અમે આવીએ છીએ.
બી૦ પુ૦	તું આવે છે.	તમે આવો છો.
ત્રી૦ પુ૦	તે આવે છે.	તેઓ આવે છે.

અનિયમિતવર્ત્તમાનકાળ.

પે૦ પુ૦	હું આવું.	અમે આવીએ.
બી૦ પુ૦	તુ આવે, આવ.	તમે આવો.
ત્રી૦ પુ૦	તે આવે.	તેઓ આવે.

વિધિવર્ત્તમાનકાળ.

નરજાતિ.	આવવો.	આવવા.
નારીજાતિ.	આવવી.	આવવી.
નાન્યતરજાતિ.	આવવું.	આવવાં.

ભૂતકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
નરજાતિ.	આવ્યો.	આવ્યા.
નારીજાતિ.	આવી.	આવી.
નાન્યતરજાતિ.	આવ્યું.	આવ્યાં.

અનિયમિતભૂતકાળ.

નરજાતિ.	આવતો.	આવતા.
નારીજાતિ.	આવતી.	આવતી.
નાન્યતરજાતિ.	આવતું.	આવતાં.

સંકેતભૂતકાળ.

પે૦ પુ૦	આવત.	આવત.
બી૦ પુ૦	આવત.	આવત.
ત્રી૦ પુ૦	આવત.	આવત.

ભવિષ્યકાળ.

	એકવચન.	બહુવચન.
પે૦ પુ૦	હું આવીશ.	અમે અવીશું, આવશું.
બી૦ પુ૦	તું આવીશ, આવશે, જે.	તમે આવશો, આવજો.
ત્રી૦ પુ૦	તે આવશે.	તેઓ આવશે.

શક્યભેદ.

અકર્મક ધાતુનાં શક્યભેદનાં રૂપ ત્રીજા પુરૂષ અને નાન્યતરજાતિના એકવચનમાંજ થાય છે.

કૃદંત.*

અવાવો, અવાવી, અવાવું.	અવાતો, અવાતી, અવાતું.
અવાયો, અવાઈ, અવાયું, અવાણું.	અવાએલો, અવાએલા,
અવાનાર, અવાનારો, અવાવાને.	અવાએલું, અવાએલ.

અવાઈ, અવાઈને, અવાતાં.

વર્ત્તમાનકાળ. અવાય છે.

*એમાંનાં કેટલાંક રૂપ બોલવામાં ઓછાં આવતાં નથી.

અનિયમિતવર્ત્તમાનકાળ.	અવાય.
વિધિવર્ત્તમાનકાળ.	અવાવું.
ભૂતકાળ.	અવાયું, અવાએલું; અવાણું, અવાએલે.
અનિયમિતભૂતકાળ.	અવાતું.
સંકેતભૂતકાળ.	અવાત.
ભવિષ્યકાળ.	અવાશે.

અવ્યય.

૭૨.—અવ્યયના મોટા ભેદ ચાર કરયા છે.

૧ ઊભયાન્વયી.	૨ કેવળપ્રયોગી.
૩ શબ્દયોગી.	૪ ક્રિયાવિશેષણ.

૭૩. **ઉભયાન્વયી અવ્યય** એટલે બે શબ્દ કે વાકયને જોડ-નારો શબ્દ; જેમ, રાજા ને રાણી સધાવ્યાં; વાસણ અને લુગડાં વેચાયાં; એ આવશે તો હું આવીશ; એણે વાંચ્યું પણ લખ્યું નહીં.

ઘણાખરા ઊભયાન્વયી અવ્યય નીચે લખ્યા છે:—અથવા, અને, એટલે, કદાસ, કદાચ્, કદાચિત્, કધી, કદાપિ, કિંવા, કે, કેમકે, કેમજે, જે, જો, તથા, તથાપિ, તો, નહીંતો, નીકર, ને, પણ, માટે, રખે, રખેને, વળી.

૭૪. **કેવળપ્રયોગી અવ્યય** એટલે મનમાં હરખ, શોક, ગભ-રાટ, નવાઈ, વગેરે ઊપજ્યાથી જે બોલ છુટો બોલાય છે તે; જેમ, અં, અં:, અરરર, અરે, આ, આહા, એ, ઓ, ઓય, ઓયરે, ઓહો, કાં, ખરે, ખરેખર, ખરેખાત, ચુપ, જો જે, થુ:, પોઈસ, બસ, ભલે, રે, વા, વાહવાહ, વાહરેવાહ, બારૂ, વારૂવારૂ, સાચે, હત, હડ, હાયહાય, હાશ, હાશ, હે, હેં, હો, હાં.

૭૫. **શબ્દયોગી અવ્યય** એટલે જે અવ્યય શબ્દને જોડાએલો હોય છે, અને જે ક્રિયાપદસાથે સંબંધ રાખે છે તે.

(૧) શબ્દયોગી અવ્યયની પેહેલાં શબ્દની સાથે ની, ને, ના, એવા છઠ્ઠી વિભક્તિના પ્રત્યય હોય છે, અને કોઇ વખત તે પ્રત્યય જતા પણ રહેછે એટલે તેમનો અધ્યાહાર થાય છે.

(૨) જે શબ્દયોગી અવ્યયની પેહેલાં "ની" આવે છે તેમાંના કેટલાએક નીચે લખેલા છે: અગાઉ, અગાડી, આરપાર, આગળ, આસપાસ, કને, ગોડે, જોડે, પછવાડે, પાછળ, પૂઠળ, પૂઠે, પેહેલાં, મેળે, વાંસે, સામું, સામાં, સાથે, પાસે.

(૩) જેની પેહેલાં ચતુર્થીનો પ્રત્યય "ને" આવે છે તેમાંના કેટલાએક નીચે લખ્યા છે:—કાજે, માટે, લીધે, વાસ્તે, સારૂ.

(૪) જેની પેહેલાં "ના" આવે છે, તેવા નીચે લખ્યા છે:—કરતાં, વડે, વના, વિના, સહિત, સોત, સુદ્ધાં.

૭૬. ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય એટલે જે અવ્યય વેળા, ઠેકાણું, રીત, ક્રિયા, નકાર, વગેરે બતાવતાં છતાં ક્રિયાપદનો ગુણ દેખાડે છે તે.

(૧) વેળા દેખાડનારા ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય:—

અત્યારે, એટલામાં, ક્યારે, જ્યારે, ઝટ, ઝટપટ, નિત્ય, પરમ, પરાર, પોહોર, વળી, વળતી, હમણા, ઓણ.

(૨) ઠેકાણું દેખાડનારા ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.—

આમ, આગળ, અહિઆં, ઉંચે, ઉપર, કયાં, કહીં, જ્યાં, જહીં, ત્યાં, તહીં, તળે, દૂર, નીચે, પણે, પાછળ, પાસે, બહાર, માંહે, સામે, હેઠળ.

(૩) રીત દેખાડનારા ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય:—

આમ, એમ, કેમ, જેમ, તેમ, હળવે.

(૪) નકાર બતાવનારા ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય:—

ન, નહીં, ના, નો, મા.

(૫) ઉપર લખ્યાસિવાય બીજા ઘણી જાતના અવ્યય છે; જેમ, [illegible], ઠીક, થોડું ઘણું, ભલે, સારૂં, અવશ્ય. અંતરીઆળ.

૭૭. વિભક્તિઓના અર્થ.

[illegible]માં સાતે વિભક્તિઓના શાશા અર્થ થાય છે, એટલે તે શાશા [illegible]માં આવે છે, તેની થોડા એક દાખલાસુદ્ધાં વિગત લખી છે.

(૧) પેહેલી વિભક્તિ.

કર્ત્તા, કર્મ, સંબોધન, પરિમાણ, વગેરે જણાવનારા શબ્દને પેહેલી વિભક્તિ હોય છે; જેમ.

કર્ત્તા —શેઠ બેઠા છે.

કર્મ —રાજાએ પરીક્ષા લીધી.

સંબોધન* —ગોર મહારાજ, કાલે પધારજો.

પરિમાણ —બે લોટા પાણી પીવું.

કેટલાએક જગા તથા વખત જણાવનારા શબ્દને પેહેલી વિભક્તિ હોય છે; જેમ, મારો ભાઈ મુંબઈ ગયો, તમે નિશાળે બપે ઘડી જજો.

(૨) બીજી વિભક્તિ.

કર્મ હોય ત્યારે, સંબંધાર્થે, શબ્દયોગીઅવ્યય જોડે આવે ત્યારે, અથવા બીજા કારણને લીધે, શબ્દને બીજી વિભક્તિ થાય છે; જેમ,

કર્મ —શેઠ વાણોતરને બોલાવે છે.

સંબંધાર્થે —રાજાને બે કુંવર છે.

(૩) ત્રીજી વિભક્તિ.

કર્ત્તા, કરણ, કારણ, પરિમાણ, મુલ, અંગવિકાર, સાહિત્ય, અધિકરણ, ઇત્યાદિ જણાવનારા શબ્દને ત્રીજી વિભક્તિ થાય છે; જેમ,

કર્ત્તા —બ.પાએ મને ભણાવ્યો.

કરણ —સિપાહાએ વાઘને ગોળીએ માર્યો.

કારણ —ગરમાએ મારૂં માથું દુખે છે.

પરિમાણ —બળદ ઘડીએ ગાઉ કાપે છે.

---

* જે નામને છેડે "ઓ" અથવા "ઉ" હોય તે જ્યારે સંબોધનના અર્થમાં વપરાય ત્યારે "ઓ" અથવા "ઉ" બદલાઈને "આ" થાય છે.

મૂલ —શાકર પાંચ રૂપીએ મણ થશે.
અંગવિકાર —તે કાને બેહેરો છે.
સાહિત્ય —તે રાજા બસેં ઘોડે આવ્યો.
અધિકરણ —ભીંતે કકાનો કાગળ ચોઢ.

(૪) ચોથી વિભક્તિ.

સારૂ, માટે, એ શબ્દયોગી અવ્યયની પેહેલાં ચોથી વિભક્તિ આવે છે.

(૫) પાંચમી વિભક્તિ.

અપાદાન (એટલે અવધિ, વિયોગ, ન્યૂનાધિકતા.) કરણ, કારણ, વગેરે જણાવનારા શબ્દને પાંચમી વિભક્તિ હોય છે; જેમ,
અવધિ —અમદાવાદથી રાજકોટ એંશી ગાઉ કહેવાય છે.
વિયોગ —હું સુરતથી નીકળ્યો.
ન્યૂનાધિકતા —રાજકોટથી જામનગર મોટું છે.
કરણ —તેને ભાલાથી માર્યો.
કારણ —ગરમીથી મારૂં માથું દુખે છે.

(૬) છઠ્ઠી વિભક્તિ.

ઘણી જાતના સંબંધ દેખાડવામાં છઠ્ઠી વિભક્તિ કામ આવે છે; જેમ,

રાજાનો કુંવર. હાથની આંગળી.
રાજાનો મેહેલ. શેઠનો વાણોતર.
નદીનું માછલું. દીવાનું અજવાળું.
રૂપાનો લોટો. માની દીકરી.
મારૂવાડનો મુલક. તે રાતનો જાગે છે.
તે સવારનો ભૂખ્યો છે. એ ચાકર હાથનો ચોખ્ખો છે.

(૭) સાતમી વિભક્તિ.

ઠેકાણું જણાવનારા શબ્દને સાતમી વિભક્તિ થાય છે; જેમ,
તે ઘરમાં છે. હું હોડીમાં બેઠો.

બીજાં કારણથી આવે છે તેના દાખલા:—

ગળપણમાં આ બરફી સારી છે.

પગમાં કલ્લાં નથી.

ગળામાં કંઠી છે.

ભાગ ત્રીજો.

વાકય વિચાર.

૭૮. વાકય બે પ્રકારનાં હોય છે, **એકાકી** તથા **સંયુક્ત.**

૭૯. **એકાકી વાકય** એટલે જેમાં એક કર્ત્તા તથા એક **ક્રિયાપદ** નક્કી હોય તે, કર્મ હો અથવા ન હો; જેમ, રાજા બિરાજેલા છે વાણીઆએ વેપાર કર્યો.

૮૦. **સંયુક્ત વાકય** એટલે એકથી વધારે વાકય મળીને થએલું હોય છે તે; જેમ ઠાકોરે કારભારીને કહ્યું કે, આપણે વેરો ઘટાડવાનો વિચાર કરીએ.

૮૧. **એકાકી વાકયમાં** ત્રણ મોટા ભાગ હોય છે:—**કર્ત્તા, કર્મ,** અને **ક્રિયાપદ**; જેમ, તેણે ચોપડી લખી.

૮૨. **કર્ત્તા** એટલે ક્રિયાનો કરનાર, અથવા જે શબ્દ કરનારની પેઠે ક્રિયાપદનાં રૂપ પોતાની જાતિ, વચન, પુરૂષપ્રમાણે ફેરવે છે તે; જેમ, તેણે ચોપડી વાંચી, મારાથી ચોપડી વંચાઇ, તે દોડી, અમે બેઠા.

૮૩. **કર્મ,** એટલે ક્રિયાનો ખમનાર, અથવા જ્યારે ત્રીજી વિભક્તિમાં કર્ત્તા હોય છે ત્યારે જે શબ્દપ્રમાણે ક્રિયાપદનાં રૂપ ફરે છે તે; જેમ, તેણે ચોપડી વાંચી, રાજાએ ઘોડો લીધો, તેણે ચોરને લાકડી મારી.

૮૪. **ક્રિયાપદ** એટલે શું તે બારમે પાને સમજાવેલું છે. કોઇ વખત વાકયમાં આ ઉપલા ત્રણે ભાગમાંથી એક કે બેજ માત્ર હોય છે; જેમ, "તે બેઠો," એમાં કર્મ નથી; "વાઘને માર્યો," એમાં કર્ત્તા નથી; "પેટમાં દુખે છે." એમાં કર્ત્તા ને કર્મ બે નથી.

૮૫. એકાકી વાકયમાંહેલા બીજા બધા શબ્દ ઉપર લખેલા

ત્રણ મોટા ભાગમાંથી કોઈની પણ સાથે સંબંધ રાખે છે; જેમ "તે મ્હેનતુ છોકરાએ ઘણી થોડી મુદતમાં સાફ ચોપડી લખી;" એમાં "તે મ્હેનતુ" એ બે શબ્દ "છોકરાએ" એ કર્ત્તાસાથે સંબંધ રાખે છે, "ઘણી થોડી મુદતમાં" એ "લખી" એ ક્રિયાપદસાથે સંબંધ રાખે છે, અને "સાફ" એ "ચોપડી" એ કર્મસાથે સંબંધ રાખે છે.

૮૬. વાક્યોમાં ઘણું કરીને પેહેલો કર્ત્તા, તે પછી કર્મ, અને છેલ્લે ક્રિયાપદ આવે છે.

અધ્યાહાર.

૮૭. હરેક માણસ કોઈ પ્રસંગે ઉતાવળે કે બીજા સબબથી એવી રીતે બોલે છે અથવા લખે છે કે, બોલવા લખવામાં શબ્દ, પ્રત્યય, વગેરે રહી જાય છે, અથવા આગલા વાક્યમાં કહેલા કેટલાક શબ્દ પાછલા વાક્યમાં ઘણુંકરીને બોલાતા નથી, પણ આગલ પાછલ પ્રસંગઉપરથી સાંભળનાર તથા વાંચનાર સમજી લે છે, એ સમજણનું નામ અધ્યાહાર છે. તે જેમાં આવે છે, એવાં વાક્યના માસલા નીચે લખ્યા છે.

બોલવામાં આવે છે તે વાક્ય.	અધ્યાહાર.
તે પાંચ ગાઉ ચાલ્યો, તમે કેટલા?	ગાઉ ચાલ્યા.
શેઠ તે શેઠ, ને ચાકર તે ચાકર.	જાણવો.
કેમ આવશો કે?	નહીં આવો.
હમણા લો તો ખરા.	પછીની વાત પછી.
રામજી કામ કરશે ને તું નહીં કરે?	કામ.
જાઓ, પછવાડેથી આવું છું.	હું.
તે ફરવા ગયો.	તે ફરવાને સારૂ ગયો.
રૂપીઆ લીધા ત્યારે ઉઠયો.	તેણે રૂપીઆ લીધા ત્યારે તે ઉઠયો.
પાટીઆપર.	પાટીઆની ઊપર.
ઘરપાસે.	ઘરની પાસે.
રહ્યાપછી.	રહ્યાની પછી.

નામ.

નિયમ.

८८. જ્યારે ઘણાંએક નામ એક બીજાસાથે સંબંધ રાખે છે, અને તેઓને સરખીજ રીતે વિભક્તિ તથા શબ્દયોગી અવ્યય લાગુ પડે છે, ત્યારે છેલ્લા નામની સાથે તે અવ્યય જોડ્યાથી અર્થમાં કાંઈ ફેર પડશે નહીં; જેમ.

લુચ્ચા, ઠગારા, જૂઠા, તથા ચોરની સાથે વાત કરવી નહીં.
ભલા, શાણા, તથા વિદ્વાનની પાસે હમેશાં બેસવું.

અથવા,

સઘળાં નામને પેહેલી વિભક્તિમાં રાખીને "એ" વિશેષણના બહુવચનને શબ્દયોગી અવ્યય જોડ્યાથી પણ ચાલશે; જેમ, લુચ્ચા ઠગારા, જૂઠા, ચોર, એમની સાથે વાતચીત કરવી નહીં; ભલા, શાણા, તથા વિદ્વાન, એમની પાસે હમેશાં બેસવું.

વિશેષણ.

નિયમ ૧.

८९. વિશેષ્યની જાતિ વચનપ્રમાણે વિશેષણને જાત વચન લાગે છે; પણ વાક્યમાં વિશેષ્ય હાજર હોય તો વિભક્તિના છુટા પ્રત્યય જતા રહે છે; જેમ, રાતો ઘોડો, રાતા ઘોડાને.

નિયમ ૨.

९०. એકથી વધારે વિશેષ્ય જૂદી જૂદી જાતિનાં હોય તો તેમનાં વિશેષણ ઘણુંકરીને નાન્યતરજાતિના બહુવચનમાં લખાય છે; જેમ, અંગરખું, દુપટો, ને પાઘડી સારાં છે; એનાં માબાપ ભલાં છે.

નિયમ ૩.

९१. માન આપવાસારૂ એકવચનને બદલે બહુવચન વાપરવાની રીત છે. વિશેષ્ય નારીજાતિ હોય, ત્યારે વિશેષણ નાન્યતરજાતિમાં થાય છે; જેમ, મારા બાપ સારા છે. મારાં મા સારાં છે..

નિયમ ૪.

૯૨. એકજ અથવા જુદી જુદી જાતિના બે અથવા વધારે નામના ગુણ દેખાડનારાં વિશેષણ તેમની પાસેનાજ નામની સાથે જાતિ તથા વચનમાં સંબંધ રાખે છે; જેમ, જો ઈહાં ડાહ્યો પુરુષ કે સ્ત્રી હોય; જો તે મજબૂત જાડો બળદ કે ગાય આ ઠેકાણે હોત; જો ઘોળું કુતરૂં અને વાઘ લડત; ગાય કે ઘોડો લંગડો હોય; બિલાડી કે કૂતરો મુએલો પડ્યો હશે; બળદ કે ભેંસ માંદી પડી.

ક્રિયાપદ.

નિયમ ૧.

૯૩. ક્રિયાનાથના પુરુષ, જાતિ, વચન ક્રિયાપદને હોય છે; જેમ, ગાય આવી; તેણે મેવો ખાધો; સાહુકારે રૂપીઆ ભર્યા; મારાથી બેસાયું. જ્યારે ક્રિયાપદ કૃદંતરૂપ થઈને તેને સહાયકારક ક્રિયાપદ લાગે છે ત્યારે બેઉનો ક્રિયાનાથ એકજ હોય છે. જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્મ છે ત્યારે ક્રિયાપદ ત્રીજાજ પુરૂષમાં રહે છે.

નિયમ ૨.

૯૪. જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્ત્તા હોય છે ત્યારે **કર્ત્તરિપ્રયોગ** થાય છે; જેમ, હું બોલું છું; તે લખતો; છોકરાં ભાગતાં હતાં.

૯૫. જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્મ હોય છે ત્યારે **કર્મણિપ્રયોગ** થાય છે; જેમ, મેં ચોપડી વાંચી; તેણે કાગળ લખ્યો.

૯૬. જ્યારે કર્ત્તા અથવા કર્મ ક્રિયાનાથ ન છતાં ક્રિયાપદનો ભાવ ક્રિયાનાથ થાય છે ત્યારે **ભાવેપ્રયોગ** કહેવો; જેમ, મારે બેસવું; મારાથી બેસાયું; મારે જોઈએ; પેટમાં દુખે છે. ભાવેપ્રયોગમાંના ક્રિયાપદના રૂપને હમેશાં નાન્યતરજાતિ ને એકવચનજ લાગે છે.

કર્ત્તરિપ્રયોગમાં કર્ત્તા પેહેલી વિભક્તિમાં હોય છે; **કર્મણિપ્રયોગમાં** ત્રીજીમાં હોય છે; અને **ભાવેપ્રયોગમાં** કર્ત્તા હોય તો તે છઠ્ઠીસાથે ત્રીજી વિભક્તિમાં હોય છે; જેમ, હું કામ કરતો હતો, છોકરાએ વાંચ્યું, મારે બેસવું, કર્ત્તરિ તથા કર્મણિપ્રયોગમાં કર્મ

પેહેલી વિભક્તિમાં અથવા બીજી વિભક્તિમાં, હોય છે; જેમ, છોકરી પેટી ઊઘાડતી હતી; રાજા પ્રજાને પાળે છે; તેણે રોટલી ખાધી; તેણે મને હસાવ્યો.

નિયમ ૩.

૯૭. ક્રિયાનાથ જૂદી જૂદી જાતિના હોય તો ક્રિયાપદ ઘણું ખરૂં નાન્યતરજાતિના બહુવચનમાં આવે છે, અને કદી કદી તેની પેહેલાં "એ સર્વે" કે "સર્વે" એવા શબ્દ જોડાય છે; જેમ, માબાપ આવ્યાં; કાકી, મામી, ફુઆ, માસા, એ સર્વે કાલે આવ્યાં હતાં.

નિયમ ૪.

૯૮. ક્રીયાનાથ જૂદા જૂદા પુરૂષસર્વનામ હોય ત્યારે જો પેહેલો પુરૂષ તેમાં હોય તો ક્રિયાપદ પેહેલા પુરૂષના બહુવચનમાં થવું જોઇએ; પણ પેહેલો પુરૂષ ન છતાં બીજો પુરૂષ હોય તો બીજા પુરૂષના બહુવચનમાં ક્રિયાપદ આવે છે; જેમ, તું ને હું જઇશું; હું ને તે વાંચીએ છીએ; તમે ને અમે કાલે વાતો કરીશું; તું ને તે કાલે જજો.

નિયમ ૫.

૯૯. ક્રિયાનાથ એકવચનમાં છતાં તેને માન આપવાસારૂ બહુવચનમાં ક્રિયાપદ આવે છે; જેમ, મહારાજ પધાર્યા.

તેમજ ક્રિયાનાથ નારી હોય તો ક્રિયાપદ ઘણુંકરીને નાન્યતરજાતિના બહુવચનમાં બોલાય છે; જેમ, મારાં માસી સાજાં થયાં; તમારાં સાસૂજી સાજાં તાજાં તો છે?

નિયમ ૬.

૧૦૦. મૂળભેદનું ક્રિયાપદ શક્યભેદમાં આવે તો પ્રથમનો કર્ત્તા કારણ થાય છે, અને કર્મ શક્યભેદવાળા ક્રિયાપદનો કર્ત્તા થાય છે; જેમ, "સિપાઈ ચોરને પકડે છે," ને "સિપાઈથી ચોર પકડાય છે." એમાં પેહેલા વાક્યમાં "સિપાઈ" કર્ત્તા છે, તે બીજા વાક્યમાં કારણ છે, ને પેહેલા વાક્યમાં "ચોરને" કર્મ છે, તે બીજા વાક્યમાં કર્ત્તા છે. શક્યભેદવાળા ક્રિયાપદને કર્મ થતું નથી.

નિયમ ૭.

૧૦૧. મૂળભેદનું અકર્મકક્રિયાપદ શક્યભેદમાં આવે તો પ્રથમનો કર્ત્તા કારણ થાય છે અને ક્રિયાપદનો ભાવ કર્ત્તા ગણાય છે; જેમ, "હું બેઠો" અને "મારાથી બેસાયું" એમાં પેહેલા વાક્યમાં "હું" કર્ત્તા છે તે બીજા વાક્યમાં કારણ થયો, અને "બેસાયું" એને ભાવ કર્ત્તા સમજવો.

નિયમ ૮.

૧૦૨. અકર્મક ક્રિયાપદનું ક્રિયાવિશેષણ કોઈ વખત નાન્યતરજાતિમાં આવે છે; જેમ, તે ઘણો દોડ્યો, તે ઘણું દોડ્યો.

---

૧૦૩. પદચ્છેદ (એટલે વ્યાકરણ) કરવાની રીત.

(૧)— "તે ચીન ગયો હતો."

"તે" ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, પેહેલીનું એકવચન.
"ચીન" નામ, નાન્યતરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"ગયો" કૃદંત, નરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"હતો" અકર્મક ક્રિયાપદ, હો ધાતુ, નરજાતિ, મૂળભેદ, ભૂતકાળ, ને એકવચન.

(૨)—"તે બેસે તો મને કહેજો."

"તે" ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, પેહેલીનું એકવચન.
"બેસે" અકર્મક ક્રિયાપદ, બેસ ધાતુ, મૂળભેદ અનિયમિત વર્ત્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને એકવચન.
"તો" ઉભયાન્વયી અવ્યય.
"મને" પેહેલો પુરૂષ સર્વનામ, બીજીનું એકવચન.
"કહેજો" સકર્મક ક્રિયાપદ, કહે ધાતુ, ભવિષ્યકાલ, બીજો પુરૂષ, ને બહુવચન.

(૩)— "ચાકરે ચાર ઘોડા આણ્યા છે."

"ચાકરે" નામ, નરજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.
"ચાર" વિશેષણ, નરજાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.

"ઘોડા" નામ, નરજાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.
"આણ્યા" કૃદંત, નરજાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.
"છે" અકર્મક ક્રિયાપદ, છ ધાતુ, મૂળભેદ, વર્ત્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને બહુવચન.

(૪)—"તમે જઈને લખાવો."

"તમે" બીજો પુરૂષ સર્વનામ, પેહેલીનું બહુવચન.
"જઈને" કૃદંત.
"લખાવો" સકર્મક ક્રિયાપદ, લખાવ ધાતુ, મૂળભેદ, અનિયમિત વર્ત્તમાનકાળ, બીજો પુરૂષ, ને બહુવચન.

(૫) "છોકરાંએ માબાપની આજ્ઞા માનવી જોઈએ."

"છોકરાંએ" નામ નાન્યતરજાતિ, ત્રીજીનું બહુવચન.
"માબાપની" નામ નાન્યતરજાતિ, છઠ્ઠીનું બહુવચન.
"આજ્ઞા" નામ, નારીજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"માનવી" કૃદંત, નારીજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"જોઈએ" ક્રિયાપદ, જોય ધાતુ, મૂળભેદ, અનિયમિત વર્ત્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને એકવચન.

(૬)—"છરીએ કરીને કપાયું."

"છરીએ" નામ, નારીજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.
"કરીને" શબ્દયોગી અવ્યય.
"કપાયું" ક્રિયાપદ, કાપ ધાતુ, શક્યભેદ, ભુતકાળ, નાન્યતરજાતિ, ને એકવચન.

(૭)—"તે ઉતરતાં પાંચમે પગથીએથી પડી ગયો તેથી તેનું માથું ફુટયું."

"તે" ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન
"ઉતરતાં" કૃદંત.
"પાંચમે" વિશેષણ, નાન્યતરજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.
"પગથીએથી" નામ, નાન્યતરજાતિ, ત્રીજીસાથે પાંચમીનું એકવચન.

"પડી" કૃદંત.
"ગયો" અકર્મક ક્રિયાપદ, જા ધાતુ, મૂળભેદ, નરજાતિ, ભૂતકાળ, એકવચન; કર્તરિપ્રયોગ, "તે" કર્ત્તા અને "ગયો" ક્રિયાપદ.
"તેથી" વિશેષણ, પાંચમીનું એકવચન.
"તેનું" ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, છઠ્ઠીનું એકવચન.
"માથું" નામ, નાન્યતરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"ફુટયું" અકર્મક ક્રિયાપદ, ફુટ ધાતુ, મૂળભેદ, નાન્યતરજાતિ, ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ,ને એકવચન; કર્ત્તરિપ્રયોગ, "માથું" કર્ત્તા અને "ફૂટયું" ક્રિયાપદ.

(૮)—"મારાથી નઠારૂં લખેલું નહીં વંચાય."

"મારાથી" પેહેલો પુરૂષ સર્વનામ, પાંચમીનું એકવચન.
"નઠારૂં" વિશેષણ, નાન્યતરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"લખેલું" કૃદંત, નાન્યતરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"નહીં" ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
"વંચાય" અકર્મક ક્રિયાપદ, વાંચ ધાતુ, શકયભેદ, અનિયમિત વર્ત્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને એકવચન; કર્ત્તરિ પ્રયોગ, "લખેલું" કર્ત્તા ને "વંચાય" ક્રિયાપદ.

(૯)—"મારાથી તે ચોપડી લખાત તો હું લખત."

"મારાથી" પેહેલો પુરૂષ સર્વનામ, પાંચમીનું એકવચન.
"તે" વિશેષણ, નારીજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"ચોપડી" નામ, નારીજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"લખાત" અકર્મક ક્રિયાપદ, લખ ધાતુ, શકયભેદ, સંકેતભૂતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને એકવચન; કર્ત્તરિ પ્રયોગ, "ચોપડી" કર્ત્તા અને "લખાત" ક્રિયાપદ.

"તો" ઉભયાન્વયી અવ્યય.
"હું" પેહેલો પુરૂષ સર્વનામ, પેહેલીનું એકવચન.
"લખત" સકર્મક ક્રિયાપદ, લખ ધાતુ, મૂળભેદ, સંકેત ભૂતકાળ, પેહેલો પુરૂષ, ને એકવચન, કર્ત્તરિ પ્રયોગ, "હું" કર્ત્તા અને "લખત" ક્રિયાપદ.

(૧૦) "હું સવારે ઉઠીને બહાર જતો."

"હું" પેહેલો પુરૂષ સર્વનામ, પેહેલીનું એકવચન.
"સવારે" નામ, નારીજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન.
"ઉઠીને" કૃદંત.
"બહાર" ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.
"જતો" અકર્મક ક્રિયાપદ, જા ધાતુ, મૂળભેદ, નરજાતિ, અનિયમિતભૂતકાળ, ને એકવચન; કર્ત્તરિપ્રયોગ, "હું" કર્ત્તા અને "જતો" ક્રિયાપદ.

(૧૧) "વાહ! રાજાના કુંવરપાસે આવાં માણસ જોઈએ!"

"વાહ!" કેવળપ્રયોગી અવ્યય.
"રાજાના" નામ, નરજાતિ, છઠ્ઠીનું એકવચન.
"કુંવર" નામ, નરજાતિ, છઠ્ઠીનું એકવચન; "ની" નો અધ્યાહાર થયો છે.
"પાસે" શબ્દયોગી અવ્યય.
"આવાં" વિશેષણ, નાન્યતરજાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.
"માણસ" નામ, નાન્યતરજાતિ, પેહેલીનું બહુવચન.
"જોઈએ" સકર્મક ક્રિયાપદ, "જોય" ધાતુ, મૂળભેદ, અનિયમિતવર્ત્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને બહુવચન; કર્ત્તરિપ્રયોગ, "માણસ" કર્ત્તા ને "જોઈએ" ક્રિયાપદ.

(૧૨) "રામદાસ પોતાના ભાઈને સાથે લાવ્યો છે."

"રામદાસ" નામ, નરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.
"પોતાના" સર્વનામ, છઠ્ઠીનું એકવચન.
"ભાઈને" નામ, નરજાતિ, બીજીનું એકવચન.

"સાથે" ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

"લાવ્યો" કૃદંત, નરજાતિ, પેહેલીનું એકવચન.

"છે" અકર્મક ક્રિયાપદ, છ ધાતુ, મૂળભેદ, વર્ત્તમાનકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, ને એકવચન; કર્ત્તરિપ્રયોગ, "રામદાસ" કર્ત્તા અને "છે" ક્રિયાપદ.

(૧૩).—**"પરમેશ્વરે આપણને જે આપ્યું તેમાં સંતોષ ન માનીને જે પુરૂષ બીજાનું લેવાને ઈચ્છે છે, તેને તે ન મળે, અને પોતાની પાસે જે હોય તે પણ જાય."**

ઉપલા વાકયનું પદચ્છેદ ઉપર લખેલી રીતપ્રમાણે કરાવ્યાપછી નીચે લખેલા સવાલ કરીને મેહેતાજીએ વાકયરચના પૂછવી.

સવાલ.	જવાબ.
૧. ઉપલું વાકય એકાકી છે કે સંયુકત છે?	સંયુકત છે.
૨. કયાં કયાં એકાકી વાકયથી એ સંયુકત વાકય થએલું છે?	૧. પરમેશ્વરે આપણને જે આપ્યું. ૨. તેમાં સંતોષ ન માનીને જે પુરૂષ બીજાનું લેવાને ઈચ્છે છે. ૩. તેને તે ન મળે. ૪. અને પોતાની પાસે જે હોય. ૫. તે પણ જાય.
૩. એ એકાકી વાકય કયા કયા શબ્દથી સંકળાયાં છે?	"તેમાં," "તેને," "અને," "તે."
૪. પેહેલા એકાકી વાકયમાં ક્રિયાપદ કયું છે? કર્ત્તા કોણ છે, અને કર્મ કયું છે?	"આપ્યું" એ ક્રિયાપદ, "પરમેશ્વર" કર્ત્તા, અને "જે" કર્મ.
૫. પેહેલા એકાકી વાકયના ક્રિયાપદસાથે, બીજા કયા કયા શબ્દો સંબંધ રાખે છે?	"આપણને."

૬. બીજા એકાકી વાક્યમાં કર્ત્તાની સાથે બીજા કયા કયા શબ્દો સંબંધ રાખે છે?	"તેમાં સંતોષ ન માનીને જે" એ બદ્ધા શબ્દો.
૭. એજ વાક્યમાં ઇચ્છે છે, એ ક્રિયાપદ બીજા કયા કયા શબ્દોની સાથે સંબંધ રાખે છે?	"બીજાનું લેવાને."
૮. ત્રીજા એકાકી વાક્યમાં "તે" કર્ત્તા કોને વાસ્તે છે?	જે "લેવાને ઇચ્છે છે."
૯. ચોથા એકાકી વાક્યમાં "પોતાની પાસે" એ શબ્દ કોની સાથે સંબંધ રાખે છે?	એ વાક્યનો "જે" એ કર્ત્તાની સાથે.
૧૦. પાંચમા એકાકી વાક્યમાં "પણ" એ શબ્દ કોની સાથે સંબંધ રાખે છે?	"જાય" એ ક્રિયાપદની સાથે.